

جستاری در ادبیات کودک و نوجوان انقلاب اسلامی

خسرو آقاییاری

و لقد بعثنا فی کل امة ان اعبدا لله و اجتنبوا الطاغوت (۶۳- نحل)

(و البته که در هر امتی رسولی برانگیختیم که به مردم بگوید خدا را عبادت کنید و

از پیروی طاغوت پرهیزید.)

پیروزی انقلاب مقدس اسلامی، در بهمن ماه ۱۳۵۷، حرکتی در امتداد نهضت انبیا و با احساس و اظهار پشت‌گرمی به قدرت لایزال خداوند، باشکوه‌ترین انقلاب را در تاریخ سیاسی، اجتماعی این سرزمین رقم زد؛ حادثه شگفتی که در تاریخ ملت‌ها، بی‌همانند و تکرارنشدنی است.

آن‌چه این پیروزی شگفت را در برابر نظام سلطه و استبدادی شاهنشاهی رقم زد، غلبه روح توحیدی و اتکال مردم و رهبری بر قدرت قاهره‌ای است که قدرت‌های سیاسی، استکباری در برابر آن حقیر و ناچیز می‌نمودند. پیروزی انقلاب اسلامی، بیش از هر چیز فریاد عجز و ناتوانی نظام‌های استکباری در برابر اراده پروردگار است. حضور توده‌های میلیونی در لحظه لحظه سرنوشت انقلاب، یادآور عظمت نهضت‌های انبیای الهی علیهم السلام است. آن‌چنان که توده‌های مردم، به دور از واقعیت‌های اجتماعی تعیین‌کننده و اثرگذاری مثل اختلاف طبقاتی، اقتصادی، نژاد و رنگ و حتی باورداشت اعتقادی و دینی، حول محور نهضت فرهنگی، توحیدی اسلام به وحدت رسیدند و مسلمان و مسیحی و یهودی و زرتشتی و حتی وابستگان گروه‌های سیاسی، هم‌صدا شعار «استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی» را فریاد زدند.

ریشه‌های فرهنگی نهضت بزرگ اسلامی که از بطن درخت تناور اسلام و فرهنگ توحیدی آن رویده بود، آن‌چنان سترگ و با عظمت بود که همه چیز را در خود هضم می‌کرد. به راستی، به جز عظمت فرهنگ اسلامی، کدام عامل می‌توانست توده‌های میلیونی را حول محوری اساسی و بنیادین به وحدت برساند؟

جریان فرهنگی ریشه‌دار انقلاب اسلامی، اگرچه پیش از پیروزی انقلاب اسلامی در نمونه‌های گوناگونی، بی‌همالی و سترگی خود را بارها نمایاند و در دنیای معاصر، از غرب‌زدگی جلال آل‌احمد گرفته تا آثار سایر روشنفکران دینی و متجددان فرهنگ اسلامی و روحانیت معظم و مبارز، همگی در این گستره قابل تحلیل و تبیین هستند، با پیروزی انقلاب اسلامی، اغواگران و فریب‌کارانی فرصت‌طلب که همواره در کمین نشست‌اند، برای رخنه کردن و طرح اما و اگرهایی که بیشتر به بهانه‌های بنی‌اسرائیلی شباهت دارد، آن‌چنان که انتظار می‌رفت و از پیش نیز قابل پیش‌بینی بود، بیش از هر چیز از ریشه‌ها و نمونه‌های ادبیات خلاق و مردمی «انقلاب» پرسش آغاز کردند. به زعم این دیرباوران، «جامعه‌شناسی معاصر» وجود هر انقلاب اجتماعی و سیاسی را در هر جغرافیایی از کره زمین، مترادف با پیدایش ادبیات مردمی و خلاق می‌داند. حضور توده‌های مردم در گستره انقلابات سیاسی و اجتماعی، همواره با ادبیاتی مردمی همراه بوده که اثباتگر حضور مردم و بنیان‌های مردمی انقلاب است. برای همین، فرصت‌طلبان به حکم «الفریق یتبث به کل حیس»، پرسش درباره ماهیت و کیفیت ادبیات انقلاب را در دستور کار خود قرار دادند. غافل از این‌که حضور مردمی با ایمان، پُر انگیزه و خوش‌ذوق، مثل مردم مسلمان ایران، به‌طور قطع و یقین، نمونه‌های قابل اعتنا و چشمگیری را به دنبال دارد که مبین پایگاه مردمی این انقلاب است.

لذا پژوهش و تحلیل این ادبیات مردمی و روشن ساختن بنیان‌ها و طرح جریان شناخت و سیر تحول و تکامل آن، ضرورتی است که به اهتمام جدی و همه‌جانبه نیاز دارد.

با بررسی ادبیات انقلاب و پژوهش در نمونه‌های فراوان و خلاق آن، شاخصه‌های دقیقی را می‌توان برای این ادبیات تعریف کرد. صحنه‌های متنوع و مبارزات عمیق مردم مسلمان، برای تحقق انقلاب اسلامی و آمل و آرزوهای مردمی، فرصت بالنده‌ای بود برای شکل‌گیری ادبیاتی به شدت واقع‌گرا، اجتماعی و مردمی که بنیادهای آن بر اساس ظلم‌ستیزی، مبارزه با تمامی مظاهر ستم‌شاهی، اختلاف طبقاتی و فقر و ترویج سجایا و کرامت‌های انسانی شکل گرفت. مهم‌ترین خصیصه‌های این ادبیات را برای این‌که بتوان دسته‌بندی منظمی از آن ارائه داد، می‌توان در چهار محور زیر خلاصه کرد:

الف: ادبیات کودکان انقلاب اسلامی و ویژگی‌های آن

۱. خصیصه مردمی ادبیات کودکان انقلاب

۲. رویکرد و شاخصه‌های سیاسی ادبیات انقلاب

۳. رویکرد اجتماعی ادبیات انقلاب

۴. خصلت دینی ادبیات انقلاب

این چهار محور که خصلت، جان‌مایه و ذات ادبیات کودکان انقلاب با آن آمیختگی دارد و به حکم سرشت این ادبیات قابل طرح است، عواملی هستند که ماهیت این ادبیات را از ادوار پیشین متمایز می‌کند و در حکم زیرساخت و بنیاد جریان‌های ادبی که زین‌پس شکل می‌گیرد نیز اهمیت دارد.

۱. خصیصه مردمی ادبیات انقلاب

پیشینه و ریشه‌های ادبیات انقلاب، آن‌چنان که اشاره رفت، پیش از پیروزی انقلاب اسلامی نیز مستحکم و تنومند بوده است، اما با حضور توده‌های میلیونی در صحنه‌های گوناگون انقلاب، ادبیاتی پدید آمد که با تمام نمونه‌های مشابه و انقلابات سیاسی دنیا تفاوتی اصولی دارد.

انقلاب‌های بزرگ سیاسی، آن‌چنان که تاریخ گواهی می‌دهد، محصول تلاش و مبارزات سیاسی احزاب، سازمان‌ها و گروه‌های سیاسی و انقلابی منسجمی است که در طول مبارزه، در بطن خود کادرهای مبرز و توانا و سازمان‌یافته و با تجربه در همه ابعاد، حتی ادبیات و هنر تربیت می‌کنند. با پیروزی چنین انقلاباتی، ادبیاتی که شکل می‌گیرد، ادبیات خواص و نویسندگان مبرز است که در خدمت جریان سیاسی و گرایشی ایدئولوژیک بوده‌اند. به گواهی تاریخ، در موارد مشابه و انقلابات بزرگ دنیا، ادبیات انقلاب توسط نویسندگان بزرگ، حرفه‌ای و صاحب نام پدید آمده است. در حالی که اما انقلاب اسلامی ایران، از ابتدا با بنیاد بر توده‌های میلیونی مردم، مردمی‌ترین ادبیات انقلابی ادوار مختلف تاریخ را پی افکند. ادبیات پُر مباحثات انقلاب اسلامی، از این نظر بی‌مثل و مانند است. پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، روند ادبیات کودکان و نوجوانان در جامعه طاغوت‌زده ایران، در دو گرایش عمده و الگوهایی متفاوت بدین شرح جریان داشت:

۱. گرایش دولتی که جریانی هدایت‌شونده و تعمیم‌پذیر در زیرمجموعه‌های فراوان و مبتنی بر ترویج الگوهای ادبیات آندرسنی برای تقابل با ادبیات سیاسی بود.

۲. ادبیات غیر دولتی که دو جریان عمده ادبیات چپ، با ترویج الگوهای مبارزاتی چریکی و ادبیات دینی با الگوهای ظلم‌ستیز و ترویج روح توحیدی، مهم‌ترین سرمایه‌های آن را تشکیل می‌داد. در تحلیل روند ادبیات کودکان و نوجوانان تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، اگر چه ناگفته‌های فراوانی وجود دارد، اما مهم‌ترین مسئله این است که این ادبیات، براساس چهره‌های مبرز و نویسندگان نامدار و شناخته‌شده آن استوار است.

با پیروزی انقلاب اسلامی و از اولین روزهای تجربه استقلال و آزادی، جریان تازه، بالنده و متفاوتی شکل گرفت که بنیاد آن بدون سازماندهی، هدایت، مدیریت و راهبردهای انقلابی و نظام‌مند و تنها با ابتکار عمل و حضور و ظهور خودجوش توده‌های مردم شکل گرفت که برخی از ویژگی‌های عمومی آن بدین شرح است:

۱. پیدایش نویسندگان گمنام، مردمی و تازه به میدان رسیده‌ای که ا پیش از آن، هیچ نشانی از آن‌ها وجود نداشت و تنها عامل عشق به انقلاب و احساس مسئولیت در برابر آرمان‌های آن سبب شد که وارد عرصه مبارزه فرهنگی شوند.
۲. تنوع و تعدد نویسندگان نو قلم در عرصه تلاش‌های ادبی و فرهنگی، آن قدر دامنه‌دار و وسیع است که طیف تازه و جریان متفاوتی را در قلمرو ادبیات کودکان و نوجوانان ایجاد کردند.
۳. نگاه تازه، تجارب متفاوت و پایگاه مردمی این طیف وسیع، ادبیات متفاوت با پیشینه خود و سرشار از خصلت‌های خاص و متأثر از روح انقلاب و آرمان‌های مردمی را پدید آورد که برای روشن شدن اثرات و ذات آن، بخشی از آن را در زیر وا می‌کاویم:

۱. نام کتاب: مات نویسنده: حسن قانع‌زهرایی ناشر: چکیده چاپ اول: ۱۳۵۷
«گروهی از بچه‌ها در یک کارخانه کاشی‌پزی کار می‌کنند. یک روز پسر صاحب کارخانه، با لباس‌های تمیز و ظاهری مرتب، به کارخانه می‌آید. بچه‌ها که به تفاوت‌های رفتاری او با خودشان پی برده‌اند، به او می‌خندند. پسر کارخانه‌دار، بچه‌ای را که مسبب مسخره شدن خود می‌داند، به پدرش معرفی می‌کند. مرد کارخانه‌دار پسرک را تا سر حد اغما کتک می‌زند. بچه‌های کارگر که سکوت در برابر ظلم را بیش از این جایز نمی‌دانند، تصمیم می‌گیرند که کارخانه را آتش بزنند.»
نام‌ها و نشان‌ها و تاریخ نشر آثار، به خوبی گویای همه چیز است. ادبیات انقلاب، از روزهای نخست پیروزی، هویت‌مند شد؛ با نام‌هایی ناآشنا و متفاوت و جالب‌تر این که گاه نام‌هایی که تنها یک بار در تاریخ ادبیات انقلاب درخشیدند، طغیانگری و سرکشی نهفته در کنش شخصیت‌های قصه یاد شده و دیگر قصه‌های این عصر، ستیزه‌جویی و روح ظلم‌ستیزی آنان، محصول انرژی متراکمی است که در شرایط انقلاب فوران می‌کند و خان و مان ظالمان را در لهیب شعله‌های سرکش خود فرو می‌برد و به نابودی می‌کشاند.
آن‌چه در نگاه اول قابل رؤیت است و شاید بهتر باشد آن را طبیعت شرایط انقلاب دانست، گرایش نویسندگان این دوره به محتواسست. برای رسیدن به قضاوت منصفانه، البته باید نمونه‌های بیشتری را ملاحظه کرد، اما آن‌چه به‌طور بدیهی، در سرشت شرایط انقلاب قابل پیش‌بینی است، محتوامداری و آرمان‌گرایی است. مرور دیگر آثار این عصر، واقعیت آن را محرز خواهد کرد:

۲. نام کتاب: مورچه سوار کوچولو نویسنده: محمدرضا دهقان ناشر: نیما چاپ اول ۱۳۵۷
«مورچه کوچولویی که بسیار کنجکاو است، می‌خواهد بداند تونلی که کسی اجازه رفت و آمد در آن را ندارد، به کجا می‌رسد. مورچه پیر به او می‌گوید: آن‌جا محل زندگی مخفی پادشاه است. مورچه کوچولو که نمی‌تواند تحمل کند خودش و دیگران در فقر و گرسنگی سر کنند و شاه در رفاه و انبهارهایش انباشته از غذا باشد، با کمک گروهی از مورچه‌ها نقبی به انبار مواد غذایی می‌زنند. آن‌ها غذاها را بیرون می‌برند و بین مستمندان تقسیم می‌کنند. یک روز که مورچه کوچولو به داخل راهرو رفته است، دیگر باز نمی‌گردد. مورچه پیر و دوستانش که نگران هستند، به دنبال او می‌روند. آن‌ها متوجه می‌شوند که او اسیر شده است. مورچه‌ها به نگهبانان حمله می‌کنند و آن‌ها را از بین می‌برند. اما از مورچه مبارز اثری به دست نمی‌آورند.»

۳. نام کتاب: داستان موش‌ها نویسنده: بهمن بیدار ناشر: احیا چاپ اول ۱۳۵۷
«مردم دهکده در خوشی زندگی می‌کنند تا آن‌که موش‌ها از راه می‌رسند و در انبارها رخنه می‌کنند. موش‌ها هر روز به غارت انبارها می‌پردازند. مردم به کدخدا شکایت می‌کنند. کدخدا اما هرگز به شکایت مردم توجه نمی‌کند. مردم که از این شرایط خسته شده‌اند، متحد می‌شوند و علیه موش‌ها و کدخدا اقدام می‌کنند و پیروز می‌شوند.»

۴. نام کتاب: مورچه شجاع نویسنده: اسدا... عفت‌پیشه (اکبر درویش) ناشر: حر چاپ اول ۱۳۵۷
«مورچه کوچکی که از ظلم موش بزرگ و مورچه خونخوار ناراحت است، با تلاش زیاد مورچه‌ها را با هم متحد می‌کند. آن‌ها با موش بزرگ و مورچه خونخوار مبارزه می‌کنند. در این مبارزه، تعدادی از مورچه‌ها از بین می‌روند، ولی سرانجام پیروز می‌شوند.»

۵. نام کتاب: قصه مرد بزرگ پاپتی نویسنده: جواد محقق ناشر: سلمان چاپ اول ۱۳۵۷
«معلمی که در مدرسه روستا درس می‌دهد، شاهد ظلم و ستم بیش از حد خان است. او از این که روستاییان با تمام مظلومی که تحمل می‌کنند، باز هم به اوامر خان گردن می‌گذارند و به او کمک می‌کنند، متعجب است.

معلم با مردم روستا صحبت می‌کند و آن‌ها را تشویق می‌کند که از کمک به خان خودداری کنند.»

این کتاب که سال ۱۳۵۶ برای انتشار آماده شده است، الگوی مبارزه فرهنگی با رژیم سلطه را به مردم معرفی می‌کند و آن‌ها را به اعتصاب و همکاری نکردن با رژیم تشویق می‌کند.

آن‌طور که پیش‌تر نیز بیان شد، ادبیات کودکان در این عصر از دو خصیصه اصلی برخوردار است. این ویژگی‌ها را که بیش از هر چیز، ناشی از شرایط اجتماعی و فرهنگ غالب عصر انقلاب است، را می‌توان تحت دو عنوان زیر دسته‌بندی کرد:

۱. محتوامحوری و آرمان‌گرایی
۲. واقع‌گرایی افراطی و فراگیر

اگرچه ساختار و مسائل فنی داستان و حتی پرداخت، کم‌تر مورد توجه قرار دارد، نمی‌توان به‌طور قطع و یقین این ضعف و کاستی را محصول بی‌اطلاعی نویسندگان دانست.

این درست است که طیف وسیعی از نویسندگان انقلاب، تازه به میدان آمده و کم‌تجربه هستند و می‌توان چنین قضاوتی در مورد آنان داشت، چون محدود نویسندگان صاحب قلم و با تجربه‌ای که پیش از انقلاب هم آثاری منتشر کرده بودند و تجربه وسیع‌تری داشتند، نیز از همین شرایط برخوردارند، منطقی‌تر این است که عوامل پیدایش این رخداد ادبی را در عوامل تأثیرگذارتری مثل انتظارات روح زمانه و شرایط اجتماعی و سیاسی نیز جست‌وجو کنیم.

منصفانه‌تر این است که بگوییم: این انتظارات جامعه ستم‌کشیده و انقلابی است که سال‌ها تحت سلطه رژیم استبدادی، نیمه‌جان و تنگ‌حوصله و ذیق‌نفس، کوره‌راه‌های پُر از پرتگاه تاریخ طاغوت‌زده را پشت سر گذاشته و امروز که به عصر پیروزی رسیده، بیش از هر چیز صراحت و طرح مستقیم آرمان‌ها و ایده‌آل‌ها، ستم‌دیدگی‌ها و شرح و بیان مبارزات و دلاوری‌های خود را از هر رسانه‌ای انتظار می‌کشد. مگر می‌توان از مردمی که سالیان متمادی تحت ستم و سلطه

شاهنشاهی، قدرت دم زدن (چه برسد به ابراز عقیده) را نیز نداشته‌اند، انتظار داشت که به نظاره ادبیات هنرمندانه و از سر تأمل بنشینند.

نتیجه طبیعی این سالیان ستم جاری و جو خفقان‌آلود، تعجیل، شتاب‌آلودگی و طغیان برای فریاد زدن است. شتاب‌آلودگی و کم‌حوصلگی نسل انقلاب که در عرصه عمل می‌اندیشد و تولید می‌کند، این ادبیات صریح را می‌طلبد که با صدای بلند، آزادی و رهایی از سلطه را هر چه صریح‌تر فریاد کند. امروز شاید برای ما و نسل‌های پس از انقلاب، حتی خنده‌آور به نظر برسد، اما شاید یکی از دغدغه‌های نسل انقلاب، این باشد که آرمان‌های انقلاب، اگر با زبانی کمی پیچیده و غیر مستقیم بیان شود، مردم دنیا، عمق مظلومیت و ستم‌دیدگی این مردم را درنیابند. لذا اصرار عجیبی برای طرح مستقیم و عریان آرمان‌های انقلاب وجود دارد. به همین دلیل، با جرأت می‌توان گفت که: بخش عمده ادبیات مردمی و انقلاب، شعارآلود است. این ادبیات بازتاب روح توفانی مردم و انقلاب است.

اگر مصفانه قضاوت بکنیم، این حق و خواست مردم است که در این عصر، از هر گونه رسانه‌ای، حتی هنر و ادبیات رایج زمان، انتظار داشته باشند که با صراحت هر چه تمام‌تر، بار تعبیر و انعکاس مبارزات و پیروزی خود را به وضوح در آن ببینند. در چنین شرایطی، مردم و روح انقلاب است که پیچیدگی‌های ساختاری و پرداخت‌های هنرمندانه را برنمی‌تابد. در تاریخ آمده است که در یکی از لشکرکشی‌های نادر شاه افشار، سپاه ایران در مواجهه با دشمن، به سختی گرفتار شد و آسیب فراوانی دید. به درخواست نادر، یکی از دبیران شرح مواقع را برای وزیر او نوشت و از او خواست که هر سریع‌تر سپاه کمکی را اعزام کند. نویسنده نامه به عادت دبیران آن عصر، در حال نگارش نثری منشیانه و پُر از اطناب‌های بدون دلیل بود. نادر که از تعلل و تأمل او دچار شگفتی شده بود، بی‌صبرانه پرسید: چه می‌نویسی؟ منشی آن‌چه را نوشته بود، خواند. او پس از مقدمه‌ای نسبتاً طولانی نوشته بود: «به لشکر پُر فرّ و جاه خدیو جم جاه اندک چشم‌زخمی رسیده است.» نادر با شنیدن این عبارات برآشفته و فریاد زد: مردک بنویس، دشمن دمار از روزگار ما درآورد. اگر در اعزام سپاه کوتاهی کنی، نه از خدیو نشانی خواهد ماند و نه از جم!

بنابراین، بی‌راه نیست اگر بگوییم قصه‌های موضوع‌محور، محتوا‌اندیش، با طرح‌های ساده و ابتدایی، به دور از پرداخت و زبانی عاری از فخامت‌های رایج ادبی، اما صریح و نتیجه‌اندیش، درخواست روح زمانه و انقلاب است. این است که همگی این شرایط خاص را نمی‌توان محصول کم‌تجربگی و فقر دانش نویسندگان دانست.

نتیجه منطقی این رویه، قصه‌هایی با طرح‌های بسیار ساده با موضوع‌هایی مثل ظلم‌ستیزی، تن ندادن به ستم، اختلاف طبقاتی و به یغما رفتن دسترنج محرومان توسط زورمندان، اتحاد و همبستگی برای مبارزه و... است.

اگرچه پس از پیروزی انقلاب و از بین رفتن فضای اختناق، دیگر دلیلی برای نوشتن قصه‌های استعاره‌ای و نمادین وجود نداشت، شاید به سبب جذابیت این گونه قصه‌ها، نوشتن قصه‌هایی با شخصیت‌های حیوانی و یا انسان و حیوان مرسوم بود. نوشتن قصه حیوانی استعاره‌ای، در کنار قصه‌های واقع‌گرا، سال‌های بسیار الگوی رایج ادبیات کودکان بود.

در همین نمونه‌های یاد شده نیز مثلاً در قصه «داستان موش‌ها»، شخصیت‌ها تلفیقی از انسان و حیوان است. موش‌هایی که هر روز به غارت انبارهای مردم دست می‌زنند، تمثیلی هستند از ثروتمندان وابسته به حاکمیت که مثل موش به غارت دارایی‌های مردم مشغول هستند. کاراکتر انتخابی نویسنده (موش)، بسیار با خصلت‌های این طبقه شباهت دارد و انتخاب هوشمندانه نویسنده را نشان می‌دهد. حمایت کدخدا از موش‌ها و بی‌اعتنایی او به اعتراضات مردم هم نشانه همدست بودن قدرت حاکم و چپاولگران اقتصادی است که خیلی خوب شرایط دوران استبدادی را ترسیم کرده است.

در قصه «مورچه شجاع»، موش بزرگ، نماد استکبار جهانی و مورچه خونخوار، نماد قدرت حاکم استبدادی است که سرانجام مورچه‌ها با اتحاد و مبارزه هر دوی آن‌ها را شکست می‌دهند. این قصه نیز فضای قبل از انقلاب را بسیار خوب ترسیم کرده است و کاراکتر موش بزرگ و مورچه خونخوار، به خوبی گویای مابه‌ازای نمونه خارجی خود هستند.

برای آشنایی دقیق‌تر با فضای قصه‌های این دوران و ضعف‌ها و قوت‌های آن، نیازمند بررسی آثار بیش‌تری هستیم:

نام کتاب: نهال جنگل نویسنده: حمیدرضا کشاورز ناشر: روستا چاپ اول ۱۳۵۷

«در جنگلی که توسط هیزم‌شکن‌ها و توفان از بین رفته است، نهالی به دنیا می‌آید. او موفق می‌شود علت از بین رفتن جنگل را پیدا کند. او با درخت تنه بُریده، طرح دوستی می‌ریزد و با استفاده از تجربیات درخت و اتحاد بقیه، موفق می‌شود هیزم‌شکن‌ها و توفان را شکست دهد.»

نام کتاب: نیروی هوایی نویسنده: نادر ابراهیمی ناشر: فرزین چاپ اول ۱۳۵۷

«پسر بچه‌ای که خانه‌شان نزدیک نیروی هوایی است، از دوران انقلاب می‌گوید. سربازان و همافران نیروی هوایی، از مردم کمک می‌خواهند. مردم برای دفاع از آن‌ها وارد صحنه می‌شوند. سنگر می‌سازند و اسلحه به دست می‌گیرند. حتی پسر بچه‌ها هم عهده‌دار مسئولیت‌هایی می‌شوند. سرانجام با مقاومت سربازان، مردم و بچه‌ها، گارد شاه شکست می‌خورد و می‌گریزد. پسر تیر می‌خورد، اما مردم دشمن را شکست می‌دهند.»

این اثر، شاید در زمره نادر آثاری باشد که پدیدآورنده آن که نویسنده‌ای حرفه‌ای است و پیش از پیروزی انقلاب نیز نویسنده‌ای صاحب‌نام بوده، خاطرات انقلاب را بازگو می‌کند؛ خاطراتی که قهرمانان اصلی آن، مردم کوچه و بازار و حتی نوجوانان هستند. ساختار این اثر، به قدری واقع‌گرا و عینی است که بیشتر به بازگویی خاطرات انقلاب پهلو می‌زند. اگرچه در این اثر، شخصیت اصلی وجود دارد که همو وقایع را بازگو می‌کند و وجود حرکت و عمل داستانی و درگیر شدن شخصیت اصلی با حادثه‌ای که عامل پیشبرد و گسترش عمل داستانی است، ساخت این اثر را از خاطره بسیار متمایز و ممتاز می‌کند و باید آن را در ژانر داستان جا داد، به سبب غلبه روح واقع‌گرایی و مشکلاتی که پیش‌تر گفته شد، سادگی طرح قصه و مستقیم‌گویی و شعارآلودگی، به خاطر پهلو می‌زند. این ویژگی به عنوان یک خصیصه ذاتی، در آثار داستانی این دوره قابل مشاهده است. انتخاب شخصیت نوجوان برای راوی نیز واقعیت شگفت حضور همه‌جانبه نوجوانان و دانش‌آموزان مدارس و نقش ویژه آنان را در پیش‌برد رخدادهای انقلاب نشان می‌دهد.

در این زمینه قصه «چیپه باباجون گم شدی؟»، نویسنده حمید گروگان نیز اثر ممتازی است که منطقی خاص برای پیروزی انقلاب دارد:

نام کتاب: چیپه باباجون گم شدی؟ نویسنده: حمید گروگان ناشر: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

گروه سنی: ب چاپ اول: ۱۳۶۰

«در یکی از روزهای حکومت نظامی در شهر تبریز، پسر بچه خردسالی را که گم شده است، به کلانتری می‌برند، اما او به هیچ‌یک از سؤالات افسر نگهبان که نام و آدرس خانه‌اش را می‌پرسد، نمی‌تواند پاسخ بدهد. افسر نگهبان با ناامیدی از اتاق خارج می‌شود. نیم ساعت بعد که همراه پدر پسر بچه که به کلانتری مراجعه کرده، به اتاق بازمی‌گردد، در کمال ناباوری پسر بچه را در حال شعار دادن علیه شاه می‌بیند. او که کشیده شدن دامنه تظاهرات و شعار دادن‌ها را حتی در سطح بچه‌های خردسال می‌بیند، کار شاه را تمام شده می‌داند.»

همان‌طور که گفته شد، منطق گروگان در این قصه، منطق برنده‌ای است. منطقی که هیچ چیز برای گفتن باقی نمی‌گذارد. انقلابی که مبارات مردمی آن، آن‌قدر گسترش و دامنه پیدا کرده که تا سطح کودکان خردسال و حتی در دفتر کلانتری نظام سلطه امتداد یافته است، به جز پیروزی و شکست دادن ستم‌کاران، پایانی نمی‌تواند داشته باشد.

نام کتاب: هم‌سفران باد نویسنده: نقی سلیمانی

چاپ اول ۱۳۵۷ تهران

«کبوتر و بادبادک، با هم دوست می‌شوند. کبوتر

به او می‌گوید با کمک باد، خودت را از دست «امیر» برهان. بادبادک چنین می‌کند و همراه باد و کبوتر به پرواز درمی‌آید. آن دو روی مجسمه ظالم‌ترین مردم می‌نشینند و کبوتر ظلم و ستم او را بازگو می‌کند و می‌گوید مردم هم پی به ظلم او برده‌اند و در حال مبارزه با دشمن هستند.»

آن‌چنان که از موضوع این نوع قصه‌ها آشکار است، قصه‌هایی که در این سال و سال‌های پس از آن نوشته شدند، همگی متأثر از بزرگ‌ترین و اثرگذارترین رخداد اجتماعی و سیاسی که تمامی بنیان‌های اجتماعی و فرهنگی را متأثر کرده، قرار دارند. موضوع عمده این قصه‌ها، مبارزه با زورگویان و ستم‌کاران است و حول اتحاد و اتفاق مردم به پیش می‌رود. اتحاد توده‌های مردم، به خصوص اقشار ضعیف و پایین‌دست و حضور آن‌ها در رخداد اصلی قصه و در خاتمه، پیروزی آن‌ها و نابودی ستم‌کاران، موضوع اصلی اکثر قصه‌هایی است که در این سال‌ها منتشر شده.

نام کتاب: هجرت نویسنده: حمیدرضا کشاورز ناشر: راه امام چاپ اول ۱۳۵۷

«کدخدا و مزدورانش، ملاعلی، روحانی مبارز را می‌کشند و جسدش را به خانه‌اش می‌اندازند. زن ملاعلی، از مردم می‌خواهد از کدخدا و مزدورانش نترسند. او لوازمش را جمع می‌کند و از ده خارج می‌شود. مردم هم از او تبعیت می‌کنند و در محل دیگر ساکن می‌شوند و به کشاورزی می‌پردازند. آن‌ها پس از مدتی، وقتی قدرت

نتیجه طبیعی این سالیان
ستم جاری و جو خفقان‌آلود،
تعجیل، شتاب‌آلودگی و طغیان
برای فریاد زدن است. شتاب‌آلودگی
و کم‌حوصلگی نسل انقلاب که
در عرصه عمل می‌اندیشند و
تولید می‌کند، این ادبیات صریح را
می‌طلبد که با صدای بلند، آزادی و
رهایی از سلطه را هر چه صریح‌تر
فریاد کند

گرفتند، به ده بازگشتند و زمین‌های خود را پس گرفتند و کدخدا را به سزای اعمالش رساندند.»
ظاهراً موضوع «هجرت»، در شرایط ویژه‌ای که مبارزه مستقیم راه به جایی نمی‌برد، راه‌کاری است که نویسنده، به عنوان یک توصیه دینی، به مبارزان می‌آموزد.

نام کتاب: یک بار خورشید از غرب طلوع کرد نویسنده: علی شیرازی رفسنجانی ناشر: روح چاپ اول ۱۳۵۷
«بعد از ۱۵ سال قحطی، یک بار خورشید از مغرب طلوع کرد. هر چه آب را به طرف خود جذب کرد و به صورت بارانی سرد فرو فرستاد. گیاهان رشد کردند، ولی حیوانات وحشی آن‌ها را خوردند. گیاهان با شیرها متحد شدند تا حیوانات مزاحم را از بین ببرند. خورشید هم از آن‌ها طرفداری کرد و سیلی به لانه حیوانات وحشی سرازیر کرد. تعدادی از آن‌ها فرار کردند و بقیه کشته شدند.»
با بررسی اجمالی نمونه‌هایی از آثار این دوره، می‌توان ویژگی‌های زیر را از نظر فنی و ساختاری بدان چه تا به حال گفته شده است، افزود:

۱. قصه‌های این عصر، عموماً مبتنی بر پیام نوشته شده‌اند.
۲. آرمان‌گرایی، به تبع از شرایط اجتماعی، روح عمومی این قصه‌هاست.
۳. اولویت داشتن پیام و ارزشمند بودن آن، ضرورت پرداختن به تکنیک را در حاشیه قرار داده است.
۴. آن‌چه عامل ایجاد و خلق قصه انقلاب است، احساس مسئولیت نویسنده و بیان آرمان‌هاست.
۵. این قصه‌ها بیشتر به گزارش و زبان روایتی مبتنی است.
۶. طرح در این گونه قصه‌ها، ضمن سادگی و ابتدایی بودن آن که قابلیت خلق قصه بر اساس آن‌ها وجود ندارد، معمولاً از نظر روابط علی و معلولی نیز اشکالات عمده‌ای دارد.
۷. در این قصه‌ها، حوادث قابل توجهی نشان داده نمی‌شوند. حوادث قابلیت گسترش ندارند و از نظر منطقی داستان، چفت و بست درستی ندارند.
۸. پیام‌های این گونه قصه‌ها، سطحی و شعاری‌اند و خیلی زود لو می‌روند و خواننده زودتر از حد معمول، پایان قصه را حدس می‌زند و پیام‌ها مستقیم و صریح هستند.
۹. از نظر پرداخت ضعیف هستند، کنش و جاذبه ندارند و از عنصر تعلیق برخوردار نیستند.
۱۰. اشخاص قصه‌ها معمولاً اغراق شده‌اند و شباهتی به آدم‌های معمولی ندارند؛ لذا بیش‌تر در حد تیپ باقی مانده‌اند. آهنگ رفتار شخصیت‌ها طبیعی نیست.
۱۱. نگاه نویسنده، جانبدارانه و یک‌سویه است و ضعف‌های قهرمانانش را نمی‌بیند و نشان نمی‌دهد.
۱۲. گفت‌وگوها در مورد همه شخصیت‌ها یک شکل دارد و همه با نحوه بیانی مشترک حرف می‌زنند، لذا باورپذیری ندارد.

۱۳. نویسنده بیش از اندازه احساساتی است و می‌خواهد همه را تحت تأثیر قرار دهد. لذا شخصیت‌های او به صورتی جسورانه و با اقدامات انقلابی و تهورآمیز نشان داده می‌شود و یا این‌که در مورد ظلم و ستمی که به آن‌ها شده است، با بیانی اغراق‌آمیز و عاطفی، تلاش دارد که همه را متأثر کند.

۱۴. خبرها، شنیده‌ها و حوادث، بدون دراماتیزه شدن و به دور از بافت دراماتیک در قصه گزارش می‌شوند. با همه این احوال، باید دانست که این اشکالات، گاهی به سبب روح شتاب‌زدگی و شرایط اجتماعی و سیاسی است و گاه نیز به علت کم‌تجربگی و فقر بضاعت علمی و تکنیکی نویسندگان. این آغاز راه است، آن‌چه اهمیت دارد، حضور طیف وسیعی از نویسندگان مردمی، در عرصه ادبیات کودکان و نوجوانان است. این ویژگی، بزرگ‌ترین سند پیدایش ادبیات خلاق و مردمی است که به شدت خصلت مردمی و آرمان‌گرایی را با خود حمل می‌کند.
اگرچه ادبیات مردمی این عصر، از نظر تکنیک با اشکالات همراه است، همین ادبیات با پشت سر گذاردن دوران کودکی و خامی به پختگی و بلوغ می‌رسد و به خلق نمونه‌های شاخص و قابل توجهی موفق می‌شود.

۲. رویکرد سیاسی ادبیات انقلاب

تاریخ سیاسی معاصر، از سرفصل مشروطیت تا سرآغاز پیروزی انقلاب اسلامی، به خوبی نمایانگر ماهیت اجتماعی و بیش از آن خصلت سیاسی ادبیات معاصر است. این ادبیات، به شهادت تاریخ معاصر، هرگز از خصایص سیاسی بی‌بهره نبوده است، اما مسئله بر سر شدت و ضعف و چگونگی عوامل یاد شده و تفاوت بنیادین ادبیات انقلاب اسلامی با شرایط پیشین است. عاملی که موجب این تفاوت ریشه‌ای می‌شود، «استقلال ذاتی» ادبیات پس از پیروزی انقلاب اسلامی است.
ادبیات سیاسی پیش از انقلاب اسلامی، با تأثیرگذاری عوامل متفاوتی، شکل سیاسی به خود می‌گرفت. این ادبیات، اگرچه گاهی ممکن بود نوک پیکان تهاجمات خود را متوجه قلب استبداد نیز بکند، عوامل غیر اصلی، مثل التزام هم‌سوایی و هماوایی با جریان روشنفکری، تبعیت از ایدئولوژی‌های انقلابی، هم‌سوایی و تقلید از دنیای مدرن و حتی اشارات و هدایت

رژیم استبدادی برای جهت‌دهی به ادبیات سیاسی کنترل شده و پاستوریزه شده در حکم سوپاپ اطمینان رژیم عمل می‌کرد، شکل‌های گوناگونی به خود می‌گرفت. چیزی که کم‌تر مورد توجه این ادبیات قرار داشت، توجه به ذات فرهنگ مستقل و ماهیت ملی و دینی آن بود.

به همین علت ادبیات سیاسی پیش از انقلاب، با ادبیاتی که پس از انقلاب و بر اساس فرهنگ و سنت و آداب ملی و مذهبی و نقش و باور مردم این سرزمین شکل گرفت، تفاوت عمده‌ای دارد. من بر این باور هستم که این ادبیات، به تمامی بر اساس شعار اصلی انقلاب، یعنی «استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی» شکل گرفت و حول همین محور قابل دسته‌بندی و تحلیل است.

به جز این، عامل آرمان‌گرایی انقلاب و مردم نیز وجهه دیگر تفاوت این ادبیات با پیشینه خود است. از آن‌جا که پیروزی انقلاب و شکست نظام استبدادی، اولین تجربه موفق ملی جامعه ایرانی است، تحقق آرمان بلند آن، رهانیدن همه ملت‌های تحت سلطه از ظلم و ستم استعمارگران در سطح منطقه و جهان، هدفی عمومی است که نویسندگان و پدیدآورندگان ادبیات خلاق را به تبعیت از مردم، به این سمت متوجه کرد تا استبداد و اعمال استعمارگران را با هر شکل و ماهیت، به عنوان عامل اصلی فقر و محرومیت ملل تحت سلطه در سراسر دنیا محکوم کنند.

قریب به یک دهه، ماهیت اصلی این ادبیات را مبارزه و ظلم‌ستیزی و طرح شیوه‌های غلبه کردن بر زورگویان تشکیل می‌داد. ادبیات مبارزه و ظلم‌ستیزی، با طیف‌ها و رویکردهای گوناگون خود، پس از یک دهه، به زانری مستقل و فراگیر در ادبیات انقلاب تبدیل شد.

در این جریان، طیف‌های گوناگونی مثل ادبیات دهقانی، با داستان‌هایی که به مبارزات دهقانان بر علیه خوانین و زمین‌داران بزرگ و فتودال‌ها و شرح مظالم آن‌ها می‌پردازد، قصه‌های کارگری با نوع ماجراهایی که در کارخانجات و صنایع و محیط‌های کارگری شکل می‌گرفت و بیانگر مبارزات کارگران با کارفرمایان زورگو بود، قرار داشت. شکل پیشرفته این‌گونه قصه‌ها در سال‌های بعد، با طرح و ساختار قابل دفاع و شخصیت‌های جا افتاده و ملموس پدید آمد و تا سال‌های متمادی، شاهد خلق این نوع قصه‌ها بودیم. هدف عمده این‌گونه قصه‌ها، واکاویدن بافت جامعه ایرانی در زمان ستم‌شاهی و فقدان آزادی‌های اجتماعی و حقوق مدنی برای طبقات محروم و نمایاندن ستم زورمندان و نقش مردمی مبارزات و انقلابیون مسلمان بود.

در همان سال‌های نخستین پیروزی انقلاب، طیف دیگری از ادبیات کارگری شکل گرفت که پدیدآورندگان آن، عموماً در گروه نویسندگان چپ و طرفداران سازمان‌ها و گروه‌های مارکسیستی قرار داشتند. این نوع قصه‌ها، اگرچه در ساخت و موضوع شباهت‌های

فراوانی با نمونه‌های پیش گفته داشتند، تفاوت عمده‌ای نیز با آن‌ها داشت. این ادبیات خاص که در دوره‌ای خاص از شرایط اجتماعی و آزادی‌های جامعه انقلابی شکل گرفت، پس از مدتی با غیر قانونی اعلام شدن گروه‌های سیاسی، به سبب توطئه‌هایی که علیه انقلاب مرتکب شده بودند، رو به افول گذاشت. ویژگی ایدئولوژیک غالب این قصه‌ها، معیارهای زیر بود:

۱. عمده کردن اختلاف طبقاتی و اصیل دانستن آن در مبارزات و ساختار اجتماع
۲. قابل بودن به امتیاز ویژه برای طبقه پرولتاریا، به عنوان تنها طبقه‌ای که دارای صفت ممتاز انقلابی‌گری بوده و پیش‌تاز مبارزات اجتماعی و سیاسی است.
۳. وابستگی سازمانی و اعتقادی این جریان با فلسفه مارکسیسم و جبهه جهانی مارکسیسم
۴. اما مهم‌ترین تفاوت قصه‌های کارگری چپ، با نمونه‌های اصیل و ملی، بر سر اختلاف دیدگاه طبقاتی است. در قصه‌های کارگری چپ، به سبب وجود موازین متصلب و خط‌کشی‌های متعین و دقیق و نگاه‌های مطلق‌انگارانه که در الگوی طبقات اجتماعی و اقتصادی مارکسیستی وجود دارد، هرگز قابل عدول نیست؛ اما در نمونه‌های اصیل و ملی به خاطر تفکر اسلامی هرگز چنین خط‌کشی‌هایی وجود ندارد. نمونه‌های فراوانی از شخصیت‌های این چنین، با پشت کردن به طبقه اجتماعی، اصالت ارزش و صفات انسانی را رقم زدند.

**اگرچه پس از
پیروزی انقلاب و از بین رفتن
فضای اختناق، دیگر دلیلی برای
نوشتن قصه‌های استعاره‌ای و نمادین
وجود نداشت، شاید به سبب جذابیت
این‌گونه قصه‌ها، نوشتن
قصه‌هایی با شخصیت‌های
حیوانی و یا انسان و حیوان
مرسوم بود. نوشتن قصه حیوانی
استعاره‌ای، در کنار قصه‌های واقع‌گرا،
سال‌های بسیار الگوی رایج
ادبیات کودکان بود**

البته این قصه‌ها تفاوت‌های دیگری نیز با نمونه‌های اصیل و ملی دارند که در جای خود به آن‌ها اشاره خواهد شد. نمونه‌هایی از این قصه‌ها را مرور می‌کنیم:

۱. نام کتاب: ما صبر می‌کنیم نویسنده: داریوش کارگر ناشر: کار چاپ اول ۱۳۵۸
معلمی از انشای یکی از دانش‌آموزان کلاس برای دوستش تعریف می‌کند و می‌گوید که در آن نوشته: پدرش فوت کرده و مادرش کارگر است. روزی برادر بزرگ‌تر به خانه می‌آید. مادر به جست‌وجوی او می‌پردازد تا این‌که از سردخانه سر در می‌آورد و می‌فهمد که پسرش را به خاطر فعالیت برای مردم کشته‌اند و عده‌ای او را شورشی و عده‌ای دیگر شهید می‌دانند.

در این قصه، جامعه زمان شاهنشاهی از زاویه‌ای خاص کاویده می‌شود. دورانی که هنوز برخی از مردم در غفلت به سر می‌برند و گروه‌های اندکی که هشیاری‌هایی دارند در گروه مبارزان به تلاش برای پیشبرد مبارزه مشغول هستند. اما گاه از سوی همان مردم به ظاهر بی‌خبر به خاطر تبلیغات رژیم به شورش‌گری متهم می‌شوند.

در این نوع قصه‌ها علاوه بر طرح مسئله مبارزه با ستم به موضوع اختلاف طبقاتی نیز پرداخته می‌شود. جالب این‌که مردمی که از نظر نویسنده بی‌خبر هستند به خاطر اعتقادات مارکسیستی مبارزان آن‌ها را شورشی می‌دانند و آن‌چه که عامل اختلاف زاویه نگاه بین نویسنده و توده‌های مردم و مبارزان اصیل است، محوریت توحید و یا طبقات اجتماعی است. در این قصه قهرمان داستان برای مردم مبارزه می‌کند و کشته می‌شود.

فضای باز سیاسی همراه با آزادی‌های بعد از پیروزی انقلاب و سعه صدر و تحمل انقلاب، حضور جریان‌های سیاسی مخالف و تلاش‌های فرهنگی و مطبوعاتی آن‌ها را در محدوده قانون اساسی محترم می‌شمرد. این عامل سبب‌شده تا گروه‌های سیاسی از این فضای آزاد بدون محترم شمردن و وفاداری به قانون اساسی که ثمره خون جوانان سرافراز میهن اسلامی بود، به هر گونه اقدامی دست بزنند.

۲. نام کتاب: هیچ چیز مثل توی خواب نبود نویسنده: قدسی قاضی‌نور ناشر: ققنوس چاپ اول ۱۳۵۸
«دختر فقیری در محله‌ای که در آن زندگی می‌کند، شاهد ظلم خانواده‌ای ثروتمند به مردم فقیر است. آن‌ها به پدر او نیز زور می‌گویند. دختر از این شرایط ناراحت است. برادرش به او می‌گوید: «غصه نخور، به زودی این روزها تمام می‌شود و دیگر کسی نمی‌تواند به کسی زور بگوید.»

۳. نام کتاب: گام‌های پیموده نویسنده: انسپه خاکسار ناشر: ققنوس
«عده‌ای از کارگران که برای خارجی‌ها در پروژه‌های کار می‌کنند، اعتصاب می‌کنند و به رهبری «جبور»، با کارفرما مخالفت می‌ورزند. کارفرما، کارگرها را بیرون می‌کند و می‌گوید دیگر به آن‌ها احتیاج ندارد، ولی آن‌ها با هم متحد می‌شوند و علیه کارفرما اعلامیه پخش می‌کنند.»

۴. نام کتاب: مال «خودم» «مال ما» نویسنده: قدسی قاضی‌نور ناشر: ققنوس ۱۳۵۹
«بچه‌های کوچک با تویی که مال همه بود، با هم بازی می‌کردند. پدر محسن برای او اسکیت خرید و محسن از جمع بچه‌ها جدا شد. مهدی از برادرش خواست تا برای او اسکیت بخرد. روز جمعه، مهدی نیز با اسکیت به کوچک رفت. او هم ابتدا مانند محسن اجازه نداد دوستانش با او بازی کنند، ولی بعد اسکیتش را به دوستانش داد تا آن‌ها هم بازی کنند.»

۵. نام کتاب: ماهی بعدی نویسنده: قدسی قاضی‌نور ناشر: پیشرو
«ماهی سرخ کوچولو، دوست ماهی سیاه بود که از جویبار به دریا آمده بود. ماهی سرخ به جویبار رفت تا دوستان ماهی سیاه را نیز به دریا بیاورد. عده‌ای از ماهی‌ها به دنبال او آمدند و وقتی به دریا رسیدند، ماهی سرخ به جویبار دیگری رفت تا ماهی‌های آن‌جا را هم به دریا ببرد.»

۶. نام کتاب: همه بهانه است پدر نویسنده: قدسی قاضی‌نور ناشر: پیشرو
«پدر بزرگ به خاطر پسر و دامادش که جزو مبارزان اسیر هستند، نگران و متوحش است. دخترش به او اعتراض می‌کند که تو خودت ما را این‌طور تربیت کردی و حالا به هنگام پیری، ترسو و محتاط شده‌ای. پدر بزرگ جوراب‌های دست‌بافت مادر بزرگ را می‌گیرد و برای پسر و دامادش به بازداشتگاه می‌برد.»

همان‌طور که مشهود است، این نوع قصه‌ها نیز به شدت موضوع‌محور و ایدئولوژیک هستند. از نظر ساختار و پرداخت نیز عموماً ضعف‌های فراوانی دارند. موضوع قصه‌ها حول محور اختلاف طبقاتی، مبارزه با ستمگران با حفظ اصالت اختلاف طبقاتی، تخصیص شأن مبارزه تنها برای کارگران، در قصه ماهی بعدی نیز، قهرمان مبارزات ماهی سرخ، سمبل طبقه پرولتاریا است که به تنهایی دست به مبارزه می‌زند، موضوع نفی مالکیت و تبلیغ مرام اشتراکی و نفی مالکیت اتفاقی می‌افتد. قصه مال خودم، مال ما نیز همان‌طور که از نامش آشکار است، موضوع نفی مالکیت و ترویج زندگی اشتراکی را هدف خود قرار داده. قصه‌های کارگری، مثل قصه گام‌های پیموده، موضوع بسیاری از قصه‌هایی است که نویسندگان وابسته به این

طرز تفکر، در این سال‌ها نوشتند. در بیشتر این قصه‌ها، طرح قصه آن قدر ابتدایی و شعاری است که به نظر می‌رسد قصه، بهانه‌ای است برای طرح ایدئولوژی نویسنده. از آن‌جا که در تفکر مارکسیستی، اقتصاد در جایگاه زیربنای جامعه قرار دارد، انگیزه مادی و اقتصادی، انگیزه همه تلاش‌ها و فعالیت‌ها قلمداد شده است و با نفی مالکیت شخصی و اشتراکی شمردن همه پدیده‌ها، عامل اختلاف و تضاد طبقاتی از بین می‌رود. در مقابل این دیدگاه، محور توحید قرار دارد که هیچ چیز به جز آن اصالت ندارد.

شخصیت‌های این نوع قصه‌ها، همگی متأثر از شرایط طبقه اجتماعی و اقتصادی خود، واکنش‌های انقلابی دارند و هیچ عامل انسانی و درونی، قدرت غلبه بر شرایط و طبقات را ندارد. لذا آدمی با تمام خوبی مبارزه و استقلال‌طلبی این مقهور شرایط طبقات است.

از آن‌جا که بیان روحيات انقلابی و فداکاری و مبارزه طبقه کارگر، هدف نویسنده است، در طرح شخصیت‌های انقلابی، آن قدر اغراق می‌شود که هیچ شباهتی با آدم‌های معمولی ندارند. همگی آن‌ها آبر انسان نمایانده می‌شوند و لذا محتمل‌الوقوع بودن‌شان برای خواننده داستان، دور از باور به نظر می‌رسد.

روند تلاش‌های ادبی و تبلیغاتی نویسندگان جریان الحادی تا بدان‌جا پیش رفت که حتی از طرح مباحث نظری ماتریالیسم تاریخی و ماتریالیسم دیالکتیک و... برای نوجوانان غفلت نورزیدند. آنانی که پیش از این، بسیاری از مباحث فطری دین مثل توحید و معاد را برای کودکان و نوجوانان غیر قابل فهم می‌دانستند و بسیار نوشته بودند که مجردات برای این گروه سنی قابل فهم نیست، پیچیده‌ترین مباحث ماتریالیستی را در قالب کتاب‌های کودکان و نوجوانان، تحت عنوان دفاع از علم منتشر کردند:

۱. ماتریالیسم تاریخی محمدرضا قربانی ناشر: کار چاپ اول ۱۳۵۸

حاوی مطالبی درباره ماتریالیسم تاریخی، تکامل انسان، زمین‌شناسی و...

۲. ماتریالیسم دیالکتیک محمدرضا قربانی ناشر: کار ۱۳۵۸

فلسفه برای نوجوانان. توضیحاتی به زبان ساده درباره دیالکتیک، ایده‌آلیسم عینی، ایده‌آلیسم ذهنی، ماتریالیسم و ماتریالیسم دیالکتیک

۳. مقدمه‌ای بر تاریخ حمید مؤمنی (م. بیدسرخ) ناشر: صدا چاپ اول ۱۳۵۷

مطالبی درباره منشأ انسان، تکامل، پیدایش زبان، تشکیل شناخت و شعور

۴. ولادیمیر ایلیچ لنین ترجمه: م. سجودی ناشر: ستار سرگذشت لنین، رهبر انقلاب روسیه

۳. رویکرد اجتماعی ادبیات انقلاب

پیروزی انقلاب اسلامی، تمامی بنیان‌های اجتماعی را متأثر کرد. این رخداد بزرگ علاوه بر جامعه، بسیاری از خصلت‌ها، علایق، ذوق‌ها و سلیقه‌ها و واکنش‌های رفتاری مردم را از خود متأثر کرد و رنگ سیاسی و انقلابی به آن‌ها زد. پیروزی انقلاب اسلامی، اگرچه بلندترین قدم در راه مبارزات ملی و میهنی مردم این سرزمین برای احقاق حقوق مسلم خود بود، استعمارگر تاب تحمل این عقب‌نشینی برابر خواست مردم را نداشت و دست به توطئه‌های تازه‌ای می‌زد و مردم باید خودشان را برای قدم‌های بعدی آماده می‌کردند. از این دست اقدامات، مثلاً تحریم اقتصادی علیه انقلاب بود که مردم باید برای مبارزه با آن خود را آماده می‌کردند. لذا ادبیاتی خاص در این زمینه پدید آمد؛ ادبیاتی که تلاش می‌کند با ترویج خصلت‌های مردمی زندگی انقلابی، تحمل و صبوری در برابر توطئه‌های استعمار را به مردم بیاموزد:

۱. نام کتاب: عروسک چوبی نویسنده: مصطفی وجدانی ناشر: پیام آزادی

«زینب از پدرش قول می‌گیرد که اگر امتحانات را با موفقیت به پایان رساند، پدرش یک عروسک سخنگو برایش بخرد. او وقتی می‌فهمد عروسک سخنگو خارجی است، از خرید آن منصرف می‌شود و با چند تکه چوب

از آن‌جا که بیان روحيات
انقلابی و فداکاری و مبارزه
طبقه کارگر، هدف نویسنده است،
در طرح شخصیت‌های انقلابی،
آن قدر اغراق می‌شود که هیچ شباهتی
با آدم‌های معمولی ندارند. همگی آن‌ها
آبر انسان نمایانده می‌شوند و لذا
محتمل‌الوقوع بودن‌شان
برای خواننده داستان،
دور از باور
به نظر می‌رسد

و چند میخ، یک عروسک چوبی برای خود می‌سازد.»

این کتاب، به مناسبت روز بیستم فروردین (روز قطع رابطه با آمریکا) نوشته شده و شعرهایی مثل «کالاهای خارجی تحریم باید گردد» و برای رسیدن به استقلال و خودکفایی باید تلاش کرد را به عنوان هدف، در خود تعبیه کرده است.

۲. نام کتاب: مبارزه تا پیروزی نویسنده: علی وافی نشر: شفق ۱۳۶۸

«لانه موش‌ها بر اثر توفان خراب شده بود. آن‌ها از حیوانات دیگر درخواست کمک کردند. حیوانات جلسه‌ای ترتیب دادند و چون به نتیجه نرسیدند، قرار شد یک ماه بعد دوباره تشکیل جلسه بدهند. موش‌ها که دیدند نمی‌توانند چشم امید به کمک دیگران داشته باشند، دست به کار شدند. آن‌ها با تلاش بسیار موفق شدند لانه خود را بازسازی کنند. یک ماه بعد که حیوانات می‌خواستند جلسه خود را تشکیل بدهند، روز اتمام کار موش‌ها و جشن پیروزی آن‌ها بود.»

این نوع قصه که روح تعاون و همکاری در برابر مشکلات را یادآوری می‌کند، یکی از شعبات قصه‌های انقلابی و مبارزه است که به مخاطبان یادآوری می‌کند آن‌چنان که برای مبارزه با دشمنان باید به توانایی‌های خودمان متکی باشیم، برای حل مشکلاتمان نیز نباید منتظر یاری دیگران بمانیم.

۳. نام کتاب: مترسک زشت نویسنده: رسول حسین‌لی نشر: نی ۱۳۶۹

«مترسک زشت که تنها مترسک دو پاست، حرکت می‌کند و نزد مترسک‌های دیگر می‌رود و با آن‌ها دوست می‌شود. او می‌تواند با کمک کلاغ و دیگر مترسک‌ها، دزدان گندم‌ها را از پای درآورد، اما در این راه، جان خود را از دست می‌دهد و مثل یک ستاره به آسمان می‌رود.»

این نوع قصه، هنوز دنباله‌رو قصه‌های انقلابی و مبارزه است. با گذشت زمان و از شدت و حدت افتادن روحیه انقلابی‌گری، روح مبارزه در شکل‌های مختلف اجتماعی ادامه دارد. دیگر آن مستقیم‌گویی‌های قصه‌های نخستین وجود ندارد و بیشتر در قالب‌های نمادین و شخصیت‌های غیر انسانی و به صورت غیر مستقیم، همان روحیه مبارزه و انقلابی‌گری ترویج می‌شود. حتی قصه‌هایی که شخصیت‌های ثابت دارند نیز از این خاصیت بی‌نصیب نمی‌مانند.

۴. نام کتاب: ماجراهای نخودی (سقوط حاکم) نویسنده: حمید عاملی ناشر: دهمردی چاپ اول ۱۳۶۰

«نخودی که به کوهستان رفته بود تا در فرصتی از حاکم انتقام مرگ پدرش را بگیرد، شنید که بی‌بی را هم دستگیر کرده‌اند. با کمک حیوانات که دوستان او بودند، به قصر و زندان حاکم حمله کردند و حاکم را کشتند و زندانی‌ها را آزاد کردند.»

نام کتاب: ماجراهای نخودی (بی‌بی در زندان حاکم) نویسنده: حمید عاملی ناشر: دهمردی چاپ دوم ۱۳۶۷

«نخودی پس از آزادی از زندان، به کوه رفت. هر روز دوستش حسنی برایش غذا می‌برد. روزی حسنی خبر آورد که بی‌بی را به زندان حاکم می‌برند. حسنی و نخودی با هم مردم ده را هوشیار کردند و با کمک مردم و دارکوب و موربانه‌ها، چشمان حاکم را کور و زندانیان را آزاد کردند.»

سال‌های ۱۳۵۸ و ۱۳۵۹، سال‌های اوج‌گیری قصه‌های انقلابی و مبارزه با شاه و زورگویان است. مبارزه در شکل‌های متعدد سیاسی و اجتماعی و بر سر احقاق حقوق سیاسی و اجتماعی مردم جریان دارد. مثل این که بر سر نوشتن قصه‌های انقلابی، در بین نویسندگان نیز رقابتی جریان دارد. همه قصه انقلابی و مبارزاتی می‌نویسند. تب انقلاب فراگیر است و بسیاری را وارد گردونه می‌کند. آن‌چه چشمگیر است، روند رشد و کمال‌یابی این نوع قصه‌هاست. اگرچه در این سال‌ها، قصه‌های انقلاب به همه‌گونه تبعات اجتماعی انقلاب توجه دارند، از نظر ساخت و پرداخت، همان شرایط نخستین را دارند و از ضعف‌های ساختاری و فقدان پرداخت مناسب رنج می‌برند. البته حرکت به سوی کمال آغاز شده است و پس از گذشت زمان، این ژانر در نمونه‌های فراوان به کمال خود خواهد رسید.

نام کتاب: گندم شورا نویسنده: حسین میرکاظمی ناشر: یاشولی ۱۳۵۹

«آدای با خانواده‌اش در ترکمن صحرا زندگی می‌کرد. آن‌ها چهار هکتار زمین داشتند. روزی تیمسار بازنشسته‌ای که شاه به او صد هکتار زمین داده بود، به ترکمن صحرا آمد و زمین‌های خانواده آدای را هم غصب کرد. آدای جلوی تیمسار ایستاد. تیمسار دستور دستگیری او را داد، اما با شروع انقلاب، آدای از زندان آزاد شد.»

نام کتاب: وقتی بچه‌ها انقلاب می‌کنند نویسنده: حمید تدین ناشر: انجام کتاب ۱۳۵۹

«علی با دیدن تظاهرات مردم در خیابان، از برادر بزرگ‌ترش می‌پرسد که انقلاب چیست و مردم چه می‌کنند؟ برادرش برای او مفهوم انقلاب و رهبری امام خمینی را می‌گوید. از آن روز به بعد، علی با دوستانش به مردم فقیر کمک و کوچه‌ها را نظافت می‌کنند.»

وقتی بچه‌ها انقلاب می‌کنند نیز از مصادیق زیبای قصه‌های اجتماعی انقلاب است. در انقلاب همه نقش دارند و بچه‌ها وقتی می‌فهمند با پیروزی انقلاب، کشور به خود آن‌ها تعلق خواهد داشت، با نظافت کوچه‌ها و خیابان‌ها و کمک به مردم

فقیر، نقش اجتماعی خود را مشق می‌کند.

نام کتاب: پیروزی نویسنده: امیر مرادحاصل ناشر: مفید چاپ اول ۱۳۵۹
«شیر در جنگل به همه حیوانات زور می‌گوید و همه را می‌ترساند. حیوانات کوچک با یاری موش، موفق می‌شوند شیر را فریب دهند و او را در باتلاق اسیر کنند. با وحدت و همدلی، حیوانات ضعیف جنگل با کمک موش (کوچک‌ترین حیوان)، موفق می‌شوند شیر را شکست دهند.»

نام کتاب: وقتی یکی شویم نویسنده: صادق مشعوف ناشر: شبگیر ۱۳۵۸
«بچه‌ها معلم شیمی ندارند و از درس عقب مانده‌اند. پس از مدتی معلم می‌آید و می‌خواهد از بخش‌های تدریس نشده، امتحان بگیرد. بچه‌ها معترض می‌شوند. مدیر می‌خواهد اعتراض‌کنندگان را اخراج کند، اما وقتی اتحاد آن‌ها را می‌بیند، تسلیم خواست‌شان می‌شود.»
در این دوره، آنچه اهمیت دارد، آموختن راه مبارزه و پیروزی در برابر ستمگران است و وحدت و همبستگی، مؤثرترین راه غلبه بر زورگویان. قصه‌هایی که انتقال روحیه همبستگی و وحدت را هدف خود قرار داده‌اند، مهم‌ترین قصه‌های اجتماعی انقلاب را تشکیل می‌دهند.

نام کتاب: ماهی دانا نویسنده: محمد سلامت ناشر: دادجو چاپ اول ۱۳۵۹
«ماهی دانا می‌خواهد تمام دریاها را ببیند. یک روز متوجه می‌شود که همه موجودات دریایی، از هشت‌پا

می‌ترسند و او را مالک دریاها می‌دانند. ماهی دانا با سعی و تلاش، تمام موجودات دریایی را از خواب غفلت بیدار می‌کند و با متحد کردن آن‌ها هشت‌پا را از بین می‌برد.»

نام کتاب: مورچه‌ها با هم قیام کردند نویسنده: علی شیرازی رفسنجانی ناشر: روح ۱۳۵۹
«رهبران در سرزمین مورچه‌ها، علیه دشمن مشترک‌شان (رتراک) قیام می‌کنند و به پیروزی می‌رسند.»

نام کتاب: می‌خواهم معلم بشوم نویسنده: حسین فرهادی‌نیک ناشر: بعثت
«جواد به علت فقر خانواده‌اش، نمی‌تواند به مدرسه برود. او که دوست دارد در بزرگی معلم بشود و به مردمش خدمت کند، روزها کار می‌کند تا خرج مدرسه‌اش را تأمین کند. جواد بساط بلال‌فروشی به راه می‌اندازد، اما با دست‌فروشان دیگر درگیر می‌شود. او با کمک دوستانش، در مقابل دیگر دست‌فروشان ایستادگی می‌کند و پیروز می‌شود.»

این قصه هم مانند بسیاری از قصه‌های این روزگار، موضوع اختلاف طبقاتی و فقر را مورد توجه قرار داده است. بسیاری از نوجوانان طبقات ضعیف، به سبب فقر، از رسیدن به آرزوهای خود باز می‌مانند، اما جواد برای رسیدن به آرزویش مبارزه می‌کند. او همه موانع را با کمک دوستانش و با همبستگی و اتحاد به عقب می‌راند.

نام کتاب: مرداد پای کوره‌های جنوب نویسنده: قاضی ریحایی ناشر: یاشار ۱۳۵۸
«سودی پسری است که سال‌ها پیش، مادرش را از دست داده و پدرش زن دیگری گرفته است. سودی با مادر بزرگ خود، بی‌بی زندگی می‌کند و روزها در کوره آجرپزی، در یکی از شهرهای جنوب کار می‌کند. جواد پسر یکی از کارکردها که تابستان‌ها کار می‌کند، با سودی دوست می‌شود. جواد، سودی را نصیحت می‌کند که درس بخواند تا بتواند خیلی کارها بکند. سودی سر بر زانوی بی‌بی می‌گذارد و از آرزوهای خود می‌گوید.»

نام کتاب: مردخانه نویسنده: محمد حامد ناشر: شباهنگ چاپ اول ۱۳۵۸
«مجموعه دو داستان است: شامل: «الف» و «مردخانه». پسری با مادر و برادر بزرگ خود زندگی می‌کند.

تراکم دردهای اجتماعی،
فقر، نابرابری و تبعیض،
اختلاف طبقاتی، فقدان آزادی و
بی‌بهره بودن از حقوق اجتماعی و
بسیاری از دردهای انباشته شده
دوران ستم‌شاهی آن‌قدر روح و
جان مردم را آزرده است که در عصر
آزادی انقلاب، بر حسب ظاهر تا
دوره‌ای نسبتاً طولانی، قصه‌های
نوخته شده توسط نویسندگان این نسل،
با بیان دردها و رنج‌های مردم،
در حکم سوپاپ اطمینان و
تخلیه روانی جامعه
عمل می‌کند

برادر بزرگ نان‌آور خانه است. او دوستان زیادی دارد که هر روز به خانه آن‌ها می‌آیند. آقای حسینی، معلم پسرک هم یکی از آن‌هاست. یک روز که پسرک از مدرسه به خانه می‌آید، متوجه می‌شود که برادرش دستگیر و کشته شده است. روز بعد، آقای حسینی به پسرک می‌گوید که از حالا به بعد تو مرد خانه‌ای.»

فقر و اختلاف طبقاتی، موضوع بسیاری از قصه‌های این دوره را تشکیل می‌دهد. مبارزه و انقلاب، عوارضی از این دست نیز دارد. بسیاری از خانواده سرپرست خود را از دست داده‌اند و نوجوانان باید بار مسئولیت خانواده را به دوش بکشند. قصه‌های این‌چنینی، نوجوانان را برای پذیرفتن مسئولیت‌های اجتماعی‌شان آماده می‌کند.

۱. نام کتاب: من فالانژ نیستم نویسنده: رضا آقامیری نشر: نوباوه ۱۳۵۸

«قاسم و حسین، دو نوجوانی هستند که در یک خانه زندگی می‌کنند. پدرهای آن‌ها نیز در یک کارخانه کار می‌کنند. قاسم و حسین، در دوران انقلاب با هم هستند و همیشه با هم درس می‌خوانند، کار و در تظاهرات شرکت می‌کنند.»

نام کتاب: مورچه سرباز و عنکبوت نویسنده: محمدعلی نژادحسینی نشر: علمی ۱۳۵۹

«جنگی میان دو کشور مورچه‌ها در می‌گیرد. پادشاه عادل کشور کاس، در صدد نجات مورچه‌های فقیر کشور همسایه برمی‌آید و پس از دادن شهدای بسیار، ثروتمندان و زورگویان کشور همسایه را از بین می‌برد. یکی از شهدا این مبارزه «وینس» است. عنکبوت دوست وینس، پس از شهادت او، به کمک مورچه‌ها می‌آید و سرانجام آن‌ها را از ظلم و ستم نجات می‌دهند.»

نام کتاب: نان‌آور کوچولو نویسنده: غ شالی فر نشر: انجام کتاب چاپ اول ۱۳۶۰

«علی در خانواده فقیری زندگی می‌کند. او با کار کردن، خرج تحصیل خود را فراهم می‌کند. روزی به دلیل درگیر شدن با یکی از بچه‌ها از مدرسه اخراج می‌شود. پدرش نیز پس از مدتی بینایی خود را از دست می‌دهد. او مجبور می‌شود به خاطر خانواده‌اش کار کند و مخارج زندگی را تأمین کند.»

نام کتاب: وحشت در جنگل نویسنده: محمد بلوری ناشر: بلور ۱۳۶۲

«خرس زورگو، آرامش حیوانات را به هم زده است. آن‌ها از گرگ و شیر کمک می‌خواهند، اما کاری از پیش نمی‌برند. سرانجام با اتحاد خرس را از بین می‌برند.»

نام کتاب: ماجراهای آسمان و ریسمان در تظاهرات پیش از انقلاب نویسنده: حمید عاملی- رزکارت ۱۳۶۲

«آسمان و ریسمان، برای فوتیبال از خانه بیرون رفته بودند. آسمان از ریسمان می‌خواهد که به تظاهرات بروند. روبه‌روی دانشگاه، مأموران آسمان را دستگیر می‌کنند، ولی ریسمان فرار می‌کند. روز بعد آسمان آزاد می‌شود، در حالی که تمام بدنش از ضربات مأموران زخمی شده است. پدر آسمان از شهادت او خرسند می‌شود.»

نام کتاب: مشهدی‌حسن آسیابان ده ما است نویسنده: محمود برآبادی ناشر: فتحی ۱۳۶۳

«موسی، پسر مشهدی‌حسن، پس از اتمام درس خود از شهر به ده می‌آید. مشهدی‌حسن به اصرار موسی، مدیر مدرسه، به جای استفاده از آسیاب آبی، یک آسیاب موتوری می‌خرد. تعدادی از اهالی که وجود آسیاب موتوری به ضرر آن‌هاست، شبانه موتور را آتش می‌زنند. موسی که آن شب کنار موتور خوابیده است، با کمک اهالی، آتش را خاموش می‌کند. روز بعد به کمک یک مکانیک، دوباره آسیاب راه‌اندازی می‌شود.»

نام کتاب: نه مثل نیلوفر نویسنده: مریم روحانی نشر: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان چاپ اول ۱۳۶۶

«زهره، دختری که از هر دو دست محروم است، گوشه‌گیر و منزوی است. عموی او را به خواندن و نوشتن تشویق می‌کند. او روزی از خانه بیرون می‌رود و در جریان تظاهرات قرار می‌گیرد. هنگام تیراندازی مأمورین دختر بچه‌ای را می‌یابد. با کمک عموی او، بچه را به پدر و مادرش می‌رسانند. ماجرای آن روز آن قدر برای زهره تکان‌دهنده و مهم است که تصمیم می‌گیرد آن را بنویسد.»

نام کتاب: من و خاریشت و عروسکم نویسنده: رضا ر. دهگان ناشر: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان ۱۳۶۳

«تخیلات کودکی است درباره فقر، مرگ مادر و انقلاب.»

نام کتاب: ماجراهای پرستوی مهربان نویسنده: علی‌رضا نادری نشر: پزشکیان نژاد ۱۳۶۹

«پرستوی مهربان به همه کمک و برای بچه‌پرستوها غذا تهیه می‌کرد. روزی بالش با ضربه سنگ بچه‌ها زخمی شد. پس از بهبود، به جنگل رفت و فهمید آن‌جا پرستوی ظالمی به نام موطلایی زندگی می‌کند.»

پرستوی مهربان با دیگر پرستوها صحبت کرد. روزی پرستوی ظالم، حکم کرد پرستوی مهربان را بکشند، اما پرستوها به حرف او گوش نکردند و موطلائی را زخمی کردند و از جنگل فراری دادند.» همان طور که پیش تر گفته شد و تاکنون با مرور برخی قصه‌های عصر انقلاب مشاهده گردید، تراکم دردهای اجتماعی، فقر، نابرابری و تبعیض، اختلاف طبقاتی، فقدان آزادی و بی‌بهره بودن از حقوق اجتماعی و بسیاری از دردهای انباشته شده دوران ستم‌شاهی آن قدر روح و جان مردم را آزرده است که در عصر آزادی انقلاب، بر حسب ظاهر تا دوره‌ای نسبتاً طولانی، قصه‌های نوشته شده توسط نویسندگان این نسل، با بیان دردها و رنج‌های مردم، در حکم سوپاپ اطمینان و تخلیه روانی جامعه عمل می‌کند. بیان بزرگ‌ترین مبارزات انقلابی سیاسی مردم این سرزمین و شکستن نظام دیکتاتوری و بیرون راندن طاغوت، آن قدر اهمیت دارد که شرح این مبارزات بی‌ظنیر و بیان اهداف انقلاب و پیامدهای اجتماعی انقلاب، بزرگ‌ترین هدف قصه‌های این نسل است. طبیعی است که انتظار ایجاد قصه‌های ساختارمند و برخوردار از پرداخت مناسب، انتظاری به دور از قاعده است. قصه‌های این نسل، مثل مردمی که در صحنه‌های انقلاب حضور داشتند، تنها می‌خواهند عظمت پیروزی انقلاب و حضور مردم در صحنه را برسانند، اما حرکتی که توسط مردم و نویسندگانی که از بطن مردم برخاسته بودند، ایجاد شد، ژانری را شکل داد که در نوع خود کم‌ظنیر بود و با گذشت سال‌ها و کسب تجربه، ژانر قصه‌های مبارزه و ظلم‌ستیزی، قصه‌های واقع‌گر، قصه‌های کارگری و اجتماعی و نمونه‌های مختلفی که پیش تر در دسته‌بندی‌هایی از نظرتان گذشت، به مراحل کمال رسید.

در دهه‌های بعد، قصه‌هایی از این نوع، توسط نویسندگان انقلاب و در حد و مرز قله‌های ادبیات انقلاب خلق شد. اگرچه در این راه، تا رسیدن به قله‌های پُر شکوه جهانی، هنوز راه‌های پیش روی فراوانی را باید طی کند، آن‌چه اهمیت دارد، ایجاد ژانر ادبیات داستانی انقلاب و تولید نمونه‌های شکوهمند و قابل دفاعی است که مایه مباهات است. برخی از این نمونه‌ها را با هم مرور می‌کنیم:

۱. نام کتاب: بشنو از نی نویسنده: حسن تهرانی
نشر: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان ۱۳۶۳
«بهرام‌شاه، هم‌چون شاهان دیگر، مردی ستمگر بود. همه مردم شهر، جز چوپان‌علی، از او می‌ترسیدند. چوپان‌علی هر روز در نی خود می‌نواخت و صدای نی او، همه را دگرگون می‌ساخت. بهرام‌شاه، از چوپان‌علی و صدای نی او وحشت داشت و سرانجام، دستور داد او را از بین بردند. قطره‌ای از خون چوپان‌علی، بر زمین ریخت و از آن نی‌زاری به وجود آمد که وقتی مردم در نی‌های آن می‌دمیدند، صدای چوپان‌علی به گوش می‌رسید. به دستور بهرام‌شاه، تمامی نی‌ها را سوزاندند. پیرزنی از نیم‌سوخته آخرین نی، شعله‌ای برگرفت و فانوس خود را با آن روشن کرد. از این شعله، سایه‌هایی ایجاد شد که جنایات بهرام‌شاه را

آشکار می‌کرد. خاکستر نی‌ها همراه باد پخش شد و به گوش بچه‌های کوچک، آواز چوپان‌علی را رساند و سرانجام، همین بچه‌های کوچک انتقام چوپان‌علی را از شاه گرفتند.»

بشنو از نی، قصه‌ای است که در ژانر قصه‌های مبارزه و ظلم‌ستیزی قرار دارد. این قصه، بیانی نمادین و هنرمندانه دارد و از زبان و پرداختی قابل قبول برخوردار است.

۲. نام کتاب: مترسک زشت نویسنده: رسول حسین‌لی نشر: شکوفه

«مترسکی زشت، بر اثر تصادف، روی دو پایش حرکت می‌کند و از بی‌خبری دیگر مترسک‌ها و دردهای اجتماعی رنج می‌برد. او از این‌که کارگران و کشاورزان زحمت می‌کشند و دسترنج آن‌ها نصیب دزدان و غارتگران می‌شود، ناراحت و غمگین است. مترسک زشت به فکر چاره می‌افتد و با کمک مترسک‌های دیگر و کلاغ، دزدها را رسوا می‌کند.»

۳. نام کتاب: روز تنهایی من نویسنده: محمد میرکیایی نشر: برگ ۱۳۶۵
شامل سه داستان است: ۱. روز تنهایی من؛ ۲. این کوچه و آن کوچه؛ ۳. آن روز پاییزی

**قصه‌های تربیتی مدرسه هم
به سبب فراوانی، به یک نوع
مستقل و قابل تشخیص تبدیل
شده است. از ویژگی‌های این نوع قصه،
طرح‌های بسیار ساده و ابتدایی
آن‌هاست که گاه روابط علی و
معلولی نیز به سبب اهمال نویسنده،
دچار مشکلاتی است. به‌طور معمول
ماجرای در این‌گونه قصه‌ها، به سبب
ابتدایی بودن، قابلیت گسترش ندارد و
در واقع حادثه‌ای نیست که بتوان
بر اساس آن، داستانی را
پیش برد**

۱. روز تنهایی من: «عباس نوجوان فقیری است که برای کمک به مخارج خانواده‌اش، با کمک مشهدی حسین که در همسایگی آن‌ها زندگی می‌کند، در چای‌خانه‌ای مشغول کار می‌شود. بچه‌هایی که در کارخانه کار می‌کنند، به دو دسته تقسیم شده‌اند و هر کدام برای خود سرشته‌ای دارند. هر یک از دسته‌ها می‌کوشد که عباس را وارد گروه خود کند. عباس از ورود به هر یک از این دسته‌ها امتناع می‌کند. در جریان یک درگیری که بین عباس و یکی از سرشته‌ها درمی‌گیرد، عباس به شدت کتک می‌خورد، اما تسلیم نمی‌شود و دست از مقاومت برنمی‌دارد. سرکارگر کارخانه از او دفاع می‌کند و راه جدیدی به روی کارگران کارخانه باز می‌شود.»

۲. این کوچه و آن کوچه: «بچه‌های محل، در ماه محرم، برای عزاداری سیدالشهدا(ع) دسته سینه‌زنی درست کرده‌اند. بهرام‌خان، پاسبان زمان رضاخان، از عزاداری بچه‌ها ممانعت می‌کند و اجازه نمی‌دهد از کوچه خارج شوند. بالاخره به توصیه پدر یکی از بچه‌ها، دسته‌های عزاداری دو محل یکی می‌شوند و از مقابل منزل بهرام‌خان عبور می‌کنند و به خیابان می‌روند.»

۳. آن روز پاییزی: «پسرک روزنامه‌فروش که به خواهرش قول داده است برای او لباس گرم بخرد، خبر پیروزی‌های مسلمانان را بر اسرائیل، با صدای بلند می‌خواند. مردم مستضعف با خوشحالی روزنامه‌ها را می‌خرند. مرد ثروتمندی که نویسنده هم هست و در نظر دارد قصه یک روزنامه‌فروش را بنویسد، با پسرک دوست می‌شود و او را به خانه‌اش دعوت می‌کند. در آن‌جا بین مرد نویسنده و پسرک بر سر پیروزی‌های مسلمانان اختلاف درمی‌گیرد و پسرک که متوجه شده است مرد ثروتمند از بیگانگان حمایت می‌کند، با او همکاری نمی‌کند.»

روز تنهایی من، در زمره داستان‌های واقع‌گراست. محیط داستان‌ها معمولاً فضاهای کارگری و قهرمانانش از بین نوجوانان هستند. پیرنگ قصه‌ها، محکم و از چفت و بست و رابطه علی و معلولی خوبی برخوردار است. به همین سبب، این قصه و نمونه‌های دیگری که مطرح می‌شود، از قصه‌های موفق ژانر قصه‌های مبارزاتی با رویکردهای اجتماعی هستند.

نام کتاب: مدرسه انقلاب نویسنده: حسین فتاحی نشر: قاصدک ۱۳۶۸

«کمال، حسین، علی و سعید هم کلاسی‌های انقلابی هستند. آن‌ها به کمک معلم خود، در راه به ثمر رساندن انقلاب تلاش می‌کنند. دو نفر از بچه‌ها و معلم‌شان دستگیر می‌شوند. بچه‌های دیگر، در غیاب آقامعلم و دوستان در بند خود، تا پیروزی انقلاب تلاش می‌کنند و در همه صحنه‌ها حضور فعال دارند.»

نام کتاب: ما را هم نقاشی کن نویسنده: محمدرضا شمس نشر: سروش ۱۳۷۲

«خرس عروسکی، همیشه گل‌طلا و عروسک‌هایش را اذیت می‌کرد. یک روز خواهر گل‌طلا داشت از صحنه‌های انقلاب نقاشی می‌کرد. گل‌طلا به او گفت: ما را هم نقاشی کن. آن‌ها هم انقلاب کرده و خرس عروسکی را بیرون کرده بودند.»

نام کتاب: سیاه‌چمن نویسنده: امیرحسین فردی نشر: کیهان ۱۳۶۶

«چراگاهی به نام سیاه‌چمن، از آن خانواده‌های مستضعف است. خانواده خیرمحمد، گله خود را در آن‌جا می‌چرانند. به هنگام قحطی و خشکسالی، ظالمی به نام سیف‌الله خان، به زور گوسفندهای خود را در آن‌جا می‌چراند. خیرمحمد به سبب اعتراض، توسط سیف‌الله خان به قتل می‌رسد و خانواده‌اش سرگردان می‌شود. یارمحمد، پسر خیرمحمد، به همراه پسرعمویش به دادخواهی قیام می‌کنند. پسرعموی یارمحمد، توسط اعوان سیف‌الله خان به قتل می‌رسد. یارمحمد مجروح و خسته به شهر می‌رود و در شهر در یک درگیری، پسرخان را به قتل می‌رساند. یارمحمد و پاسدارها به ده و خانه خان ظالم هجوم می‌برند و او را به هلاکت می‌رسانند.»

قصه‌های اخلاقی (مدرسه)

نمونه دیگری از قصه‌های واقع‌گرا که در سال‌های پس از انقلاب خلق شد و به سبب فراگیری، برای خود تبدیل به جریانی قابل تشخیص گردید، قصه‌های اخلاقی و تربیتی است که معمولاً در فضای مدرسه اتفاق می‌افتد:

۱. نام کتاب: یادگار دوست نویسنده: مهدی مرادحاصل نشر: پیام نور ۱۳۶۸

«پسر بچه‌ای از خودنویس دوستش احمد خوشش می‌آید و آن را از کیف احمد برمی‌دارد، اما در پله‌های مدرسه، به زمین می‌خورد و پایش می‌شکند. همان موقع در کیفش باز می‌شود و خودنویس احمد بیرون می‌افتد. سر و صدای بچه‌ها بلند می‌شود، اما احمد به همه می‌گوید خودش خودنویس را به او داده است. پسرک را به بیمارستان می‌برند. روز بعد، دوستانش به عیادتش می‌روند و نامه و هدیه احمد را به او می‌دهند. احمد خودنویس را به او هدیه کرده و نوشته است که برایم نامه بنویس.»

۲. نام کتاب: ماجرای گردنبند نویسنده: قدرت‌الله صلح‌میرزایی نشر: پیام نور ۱۳۷۰

مجموعه دو قصه شامل: ۱. ماجرای گردنبند طلایی؛ ۲. لحظه امتحان

۱. ماجرای گردنبند طلایی: «مریم گردنبند طلایی مادر خود را به مدرسه می‌برد. ظهر که به خانه می‌آید، متوجه

می‌شود پدر می‌خواهد آن را بفروشد تا با پولش تلویزیون رنگی بخرد. مریم گردنبند را به مادر می‌دهد و با هم به مغازه تلویزیون‌فروشی می‌روند.»

۲. لحظه امتحان: «فریده در راه مدرسه، بچه‌ای را می‌بیند که کیفش در جوی آب افتاده است. هراسان به دنبال کیف می‌دود و آن را از آب می‌گیرد، اما دیر به مدرسه می‌رسد. او نگران امتحان است، اما معلم که از طریق یکی از بچه‌ها از کار خوب او خبردار شده است، وقت دیگری از او امتحان می‌گیرد.»

۳. نام کتاب: ماجرای تخته سیاه کلاس ما نویسنده: قدرت‌الله صلح‌میرزایی نشر: پیدایش ۱۳۷۰
«امیررضا جمله ناپسندی درباره یکی از بچه‌ها روی تخته سیاه کلاس می‌نویسد و مورد مؤاخذه قرار می‌گیرد. از آن روز به بعد، همه اتفاق‌های این‌گونه را به او نسبت می‌دهند، در حالی که این‌ها همه کار سعید است. بچه‌ها که متوجه قضیه شده‌اند، سعید را وادار می‌کنند نزد ناظم برود و حقیقت را بگوید.»

۴. نام کتاب: معلم خودمانی نویسنده: محسن پرویز نشر: باران ۱۳۶۸
«حسن، اصغر و مهدی دوست هستند. حسن در آغاز سال تحصیلی، متوجه می‌شود که معلم ریاضی، حسین آقا، یکی از هم‌حله‌های آن‌هاست و همه با هم در بسیج هستند. او فکر می‌کند که حسین آقا،

به دلیل دوستی نمره او را می‌دهد و دیگر لازم نیست درس بخواند. اصغر و مهدی حرف او را گوش نمی‌دهند و درس می‌خوانند. حسن هم بعد از مدتی متوجه می‌شود که حسین آقا اهل این کارها نیست. سرانجام، حسین هم پی به اشتباه خود می‌برد و شاگرد درس‌خوان می‌شود.»

قصه‌های تربیتی مدرسه هم به سبب فراوانی، به یک نوع مستقل و قابل تشخیص تبدیل شده است. از ویژگی‌های این نوع قصه، طرح‌های بسیار ساده و ابتدایی آن‌هاست که گاه روابط علی و معلولی نیز به سبب اهمال نویسنده، دچار مشکلاتی است. به‌طور معمول ماجرا در این‌گونه قصه‌ها، به سبب ابتدایی بودن، قابلیت گسترش ندارد و در واقع حادثه‌ای نیست که بتوان بر اساس آن، داستانی را پیش برد. در طرح این قصه‌ها، هیچ‌گونه پیچیدگی و گره‌افکنی وجود ندارد و به همین علت، اوج و فرود نیز در قصه دیده نمی‌شود. شخصیت‌ها در حد یک اسم و در مرز کاراکتر باقی مانده‌اند و در تعامل با حادثه اصلی داستان و بافت دراماتیک دچار تحول نمی‌شوند، بلکه این مستقیم‌گویی و نتیجه‌گیری اخلاقی نویسنده داستان است که می‌کوشد آن‌ها را متنبه سازد و پیام اخلاقی و موعظه خود را به خوانندگان انتقال بدهد.

طرح این‌گونه قصه، آن قدر ابتدایی است که پس از خواندن یکی، دو نمونه از این قصه‌ها، که به نظر می‌رسد بسیاری از آن‌ها از روی یکدیگر کپی‌برداری شده‌اند، دیگر برای بچه‌ها جذابیتی ندارد و همه اعمال آدم‌ها قابل پیش‌بینی و پایان‌بندی آن بسیار زود قابل تشخیص است. پرداخت و نثر و زبان این‌گونه آثار نیز معمولاً در حد ابتدایی است. از آثار عمده این عصر، آثار دینی و آیینی است که از نظر حجم و نوع و سطح آثار، قابلیت دسته‌بندی متنوعی را دارند، اما بررسی آن فرصت مستقلی می‌طلبد.

ادبیات انقلاب، با پیوستن به واقعه دفاع مقدس، راه تازه‌ای را پیمود. رخداد اجتماعی عظیم دفاع مقدس، تمام بنیان‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی را دچار آثاری عمیق کرد. این اثرگذاری، آن‌چنان شدید و تعیین‌کننده بود که اتفاقات اجتماعی و سیاسی دیگر، در برابر عظمت آن رنگ باخت و شرح حماسه‌ها و فداکاری‌های فرزندان این سرزمین دستاوردهای فرهنگی عظیم، مثال‌زدنی و بی‌مانند آفرید که هرگز حافظه بشری به خاطر ندارد.

**روند تلاش‌های ادبی و
تبلیغاتی نویسندگان جریان
الحادی تا بدان‌جا پیش رفت که حتی
از طرح مباحث نظری ماتریالیسم تاریخی و
ماتریالیسم دیالکتیک و... برای نوجوانان
غفلت نورزیدند. آنانی که پیش از این،
بسیاری از مباحث فطری دین مثل توحید و
معاد را برای کودکان و نوجوانان
غیر قابل فهم می‌دانستند و بسیار
نوشته بودند که مجردات برای این گروه سنی
قابل فهم نیست، پیچیده‌ترین مباحث
ماتریالیستی را در قالب کتاب‌های کودکان
و نوجوانان، تحت عنوان دفاع از علم
منتشر کردند**